

Словотворення німецької і української мов в порівняльному аспекті

Словниковий склад мови знаходиться в стані майже безперервного розвитку, відображаючи зміни, котрі відбуваються у всіх сферах життя та діяльності людей. В процесі цього розвитку словотворення, тобто утворення нових слів на базі вже існуючих за допомогою спеціальної мовної техніки, грає провідну роль.

Дослідженням проблеми словотворення німецької мови займалися багато лінгвістів. [1-7]. Але в світлі досягнень сучасної лінгвістики існуючі концепції потребують критичного перегляду. Дана стаття ґрунтується на аналізі і класифікації способів словотворення дієслів М.Д. Степанової, але вони доповнені зауваженнями інших лінгвістів. Крім того, головний акцент зроблено на порівняльно-типологічному описі словотворення німецької і української мов. [8].

Порівняльно-типологічний опис словотворення дозволяє йти від більш відомого – співвідношення між двома мовами в галузі морфології і синтаксису – до менш відомого – співвідношення між ними в галузі лексики і семантики.

В основу типологічного зіставлення німецького і українського словотворення покладено кілька його ознак:

- словотворча модель,
- наявність мотивації,
- зв'язок з опорним словом або словосполученням,
- належність до лексико-граматичного класу слів,
- семантичні відношення між компонентами складного слова.

Мовна техніка, за допомогою якої від уже наявних у мові слів і основ утворюються нові слова, тобто словотворча техніка, має свою типологію, яка залежить від загальної типологічної характеристики тієї чи іншої мови.

До словотворчої техніки належать:

- способи словотворення, за допомогою яких на основі вже існуючих слів і основ виникають нові лексичні одиниці;

- засоби словотворення, які беруть участь у творенні слів тим чи іншим способом;
- правила або закони словотворення, що регулюють застосування словотворчих способів і засобів.

Основними способами словотворення, спільними для німецької і української мов є:

- безафіксне (імпліцитне) словотворення,
- афіксальний слововивід (префіксація і суфіксація),
- словоскладання,
- творення складнопохідних слів (зрощення),
- абрєвіація.

Засобами словотворення в порівнюваних мовах є словотвірні морфеми – префікси і суфікси, а також фонетичні зміни у структурі кореня: чергування голосних (у німецькій мові – аблаут, умлаут, переломлення), значно рідше – приголосних. Словотвірні афікси використовуються в афіксальному слововиводі; фонетична зміна у корені (голосних чи приголосних звуків) може супроводжувати як безафіксне словотворення так і афіксальний слововивід, наприклад, *Stand, Trieb / смix, xid, плач* – безафіксне утворення іменників від дієслівних основ; *kranken* - безафіксне творення дієслова від іменної основи за допомогою умлаута; *зелень, молодь* – безафіксні іменники, співвідносні з прикметниковими основами; *Gebirge, Gehilfe* – суфіксально-префіксальне утворення іменників за наявності переломлення.

Як способи, так і засоби словотворення в обох мовах можуть бути продуктивними, малопродуктивними і непродуктивними. [9, 10, 11].

Основа слова, до якої додається афікс або яка переходить до складу іншого слова без участі афікса, називається твірною основою; основа, одержана внаслідок слововиводу, є похідною основою; слова, з якими співвідносяться твірні основи і компоненти складних слів, називаються опорними словами.

З названими поняттями пов'язані терміни і поняття мотивованості, мотивовані і мотивуючі слова. Більшість мотивованих слів спирається на значення інших слів і морфем сучасної мови, тобто мають семантичну мотивованість. Під семантичною мотивованістю слова розуміють характеристику позначуваного ним предмета або явища, яка випливає із значення його частин і семантики тієї моделі, за якою воно утворене. Наприклад, складне слово *Goldkette* мотивовано словосполученням *goldene Kette* або *Kette aus Gold*, значення деривата *Lehrer* відповідає значенню «той, хто навчає», похідні *водяний, землянка, рибальство* мотивуються через основи слів *вода, земля, риба*. [12: 214].

Основу порівняльно-типологічного опису формально-структурних моделей слів складають словотворчі способи:

- імпліцитний слововивід,
- префіксація,
- суфіксація,
- словоскладання,

- творення складно похідних слів.

Ці способи є відносно універсальними.

Типологічними моделями словотворення можна вважати всі можливі комбінації опорного слова зі словотворчими засобами. Типологічною ознакою української мови є те, що її дієслівні префікси виконують одночасно дві функції: словотворчу (створять нові лексичні одиниці) і формотворчу.

Німецькі префікси утворюють від дієслівних та іменних твірних основ самостійні лексичні одиниці, значення яких здебільшого зовсім відрізняється від значення відповідних твірних основ, наприклад: *kommen* – *bekommen*, *treten* – *vertreten*.

Ще однією типологічною особливістю німецької мови є складні дієслова з іменниками, прикметниками, дієсловами та прислівниками в ролі першого компонента, наприклад: *probelaufen*, *wettrennen*, *dichthalten*, *kennenlernen*, *vorbeifahren*. Ці композити належать до продуктивного типу складних слів, зміст яких передається в українській мові за допомогою або префіксальних похідних дієслів, або дієслівних словосполучень. [4: 12].

Отже, порівняльно-типологічний опис основних семантичних структурних моделей словотворення німецької і української мов дає змогу зробити такі висновки:

1. Взаємодія лексичного і граматичного рівнів у галузі словотворення в обох мовах має загалом подібний характер.

2. У порівнюваних мовах представлені здебільшого одні й ті ж словотворчі типи, що свідчить про типологічну близькість мов.

3. Відмінність у будові мов – більш виражена аналітичність німецької і флективність української – зумовлює значні розбіжності між їх словотворчими типами, що є типологічними рисами кожної з цих мов.

В результаті проведеного дослідження було також визначено, що лексика сучасної німецької мови значно збільшилася за останні десятиліття завдяки словотворенню дієслів. При цьому провідна роль у збагаченні словникового запасу належить таким способам як словоскладання і напівафіксація. [10, 11]. Префіксація, суфіксація та вербалізація є менш продуктивними способами словотворення. Оскільки словоскладання є найбільш продуктивним способом утворення дієслів, то було доцільним проаналізувати продуктивність моделей дієслівного словоскладання. В результаті було з'ясовано, що найбільш продуктивним є словоскладання дієслів з прислівниками та з прикметниками.

Моделі словоскладання дієслів з іменниками та дієсловами є менш продуктивними. Найбільш продуктивними словотворчими префіксами є *ver-*, *er-*, *ent-* та *zer-*. Менш продуктивними є префікси *miß-*, *emp-*, *voll-*. У цілому, незважаючи на значне збільшення кількості нової дієслівної лексики, сучасна словотворча система дієслів у порівнянні з іншими періодами розвитку німецької мови залишається стабільною.

Література

1. Жирмунский В.М. История неметкого языка / Жирмунский В.М. – М.: Изд-во лит-ры на ин. языках, 1948. – 368 с.
2. Зиндер Л.Р. Современный немецкий язык / Зиндер Л.Р., Строева-Сокольская. – Л: Учпедгиз, 1941. – 290 с.
3. Степанова М.Д. Словообразование современного немецкого языка / Степанова М.Д. – М.: Изд-во лит-ры на ин. языках, 1953. – 320 с.
4. Степанова М.Д. Теоретические основы словообразования в немецком языке / Степанова М.Д., В.Фляйшер. – Москва: Высшая школа, 1968. – 320 с.
5. Sütterlin L. Die deutsche Sprache der Gegenwart / Sütterlin L. – Leipzig, 1923.
6. Henzen W. Deutsche Wortbildung / Walter Henzen. – Halle, 1947.
7. Fleischer, W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1983. – 344 s.
8. Кирпун О.Ф. Порівняльна типологія німецької і української мов / Кирпун О.Ф. // ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2004. – 138-140 с.
9. <http://pravila-uk-mova.at.ua/index/0-7> Будова слова, словотворення.
10. Розен Е.В. На пороге XXI века. Новые слова и словосочетания в немецком языке / Розен Е.В. – Москва: Менеджер, 2000. – 192 с.
11. Азарова Л.Є. Складання як один із способів словотвору / Азарова Л.Є., П'яст Н.Й. – Вінниця: Універсум, 2005. – 123с.
12. Федоров А.В. Немецко-русские языковые параллели / Федоров А.В., Кузнецова Н.Н., Морозова Е.Н., Циганова И.А. – М.: Изд-во лит-ры на ин. языках, 1961. – 303 с.